

Anatol Brusiewicz

DOI: 10.15290/bb.2021.13.07

Grodzieński Uniwersytet Państwowy

im. Janki Kupały

<https://orcid.org/0000-0002-0007-5147>

**Ідэйна-мастацкія пошукі паэтаў
беларуска-польскага памежжа:
творчасць Адама Плуга**

Рамантычны пералом, што распачаўся на беларуска-польскім літаратурным памежжы ў XIX стагоддзі, мае шэраг адметнасцей у параўнанні з аналагічнымі з’явамі ў іншых рэгіёнах Еўропы. Адна з іх заключаецца ў неверагоднай расцягнутасці часавых рамак згаданага працэсу. У многіх еўрапейскіх краінах пераход ад класіцызму да новай мастацка-эстэтычнай сістэмы здарыўся, можна сказаць, вокамгненна, а вось на землях колішняй Рэчы Паспалітай, асабліва ў былым Вялікім Княстве Літоўскім, рамантызм выпяваў настолькі марудна, ажно паспела змяніцца некалькі пакаленняў творцаў.

Адам Плуг (Антон Пяткевіч) належыць да другога пакалення айчынных рамантыкаў, якое заявіла пра сябе тады, калі ўжо адбылося трыумфальнае ўзыходжанне на еўрапейскі паэтычны алімп Адама Міцкевіча, калі напісалі і выдалі свае кнігі вершаў крыху маладзейшыя сябры і калегі вешчуна, напрыклад, Антон Эдвард Адынец, Юльян Корсак, калі на захадзе рамантычная традыцыя зрабілася аб’ектам вывучэння, а не пераймання, а ёй на змену прыйшоў пазітывізм і рэалізм. Такім чынам, А. Плуг, як, зрэшты, і ўсе іншыя прадстаўнікі беларуска-польскага літаратурнага памежжа, што дэбютавалі ў 40-я гады, апынуліся фактычна ў цені сваіх папярэднікаў, альбо нават і цэлай эпохі. Прынамсі так гэта выглядала ў вачах асобных крытыкаў і літаратуразнаўцаў, якія талент кожнага новага паэта, прыйшлага слядамі першых рамантыкаў, ацэньвалі арыентуючыся ледзь не на геній А. Міцкевіча. У падобны “пракрустаў ложка” трапіў таксама і А. Плуг,

якога Ірына Маціеўская залічвае да *шэрагу другарадных пісьменнікаў*¹, маўляў, вершы згаданага аўтара *генеалагічна звязаны з рамантызмам, у адносінах да якога з'яўляюцца эпігонскімі*². “Другараднасць” гэтага насамрэч яскравага прадстаўніка другой хвалі беларуска-польскага рамантызму І. Маціеўская тлумачыць адсутнасцю зацікаўленасці да яго спадчыны з боку гісторыкаў літаратуры і чытацкай аўдыторыі, рэпрэзентуючы аднак выключна польскае бачанне праблемы, без уліку “беларускага” фактару. Для палякаў А. Плуг сапраўды мала цікавы, паколькі не Польшча, а *Беларусь стала неад’емным кампанентам мастацкай вобразнасці*³ пісьменніка. Суседзяў пераважна цікавіць апошні, “варшаўскі перыяд” (1874–1903 гг.) жыццёвага шляху А. Пяткевіча, а дакладней яго грамадская дзейнасць, рэдактарская праца ў сталічных часопісах “Kłosy” (“Каласы”), “Wędrowiec” (“Вандроўнік”), “Kurier Warszawski” (“Варшаўскі кур’ер”), супрацоўніцтва з “Вялікай універсальнай ілюстраванай энцыклапедыяй” (“Wielka encyklopedia powszechna ilustrowana”), а таксама шматлікія сувязі нашага земляка з удзельнікамі польскага літаратурнага працэсу. Пра гэта яскрава сведчыць, напрыклад, манаграфія Іаанны Лекан-Мжэўкі “Kresowiec z urodzenia – warszawiak z wyboru: Adam Pług w życiu literackim Warszawy drugiej połowy XIX wieku” (“Крэсавяк паводле паходжання – варшавяк паводле выбару: Адам Плуг у літаратурным жыцці Варшавы другой паловы XIX стагоддзя”), дзе даволі падрабязна разгледжаны ўсе вышэй пазначаныя моманты. Вось што сцвярджае між іншым аўтар згаданага даследавання:

Рэдактарская дзейнасць настолькі паглынула Плуга, што цалкам выпесніла захапленне пісьменніцкай справай. Пасяліўшыся ў Варшаве, ён з таго часу не напісаў ніводнага сур’ёзнага твора; (...) Але затое мае заслугу перад польскай літаратурай як клапатлівы апякун маладых талентаў (Марыі Канапніцкай, Яна Каспровіча, Фердынанда Хоэсіка) і “худых літаратараў”, напрыклад, Цыпрыяна Каміла Норвіда⁴.

Як бачым, для польскага боку постаць А. Плуга важная, але толькі ў кантэксце яго ўдзелу ў літаратурным жыцці краіны ў эпоху по-

¹ I. Maciejewska, *Sylwetka literacka Adama Pługa*, „Pamiętnik Literacki: czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury polskiej” 1958, t. 59, № 1, s. 17.

² Тамсама, с. 20.

³ М. М. Хмяльніцкі, *Адам Плуг – пісьменнік беларуска-польскага літаратурнага сумежжа: аўтарэф. дыс. ... канд. філал. навук: 10.01.05 / Бел. дзярж. ун-т, Мінск 1998*, с. 4.

⁴ J. Lekan-Mrzewka, *Kresowiec z urodzenia – warszawiak z wyboru: Adam Pług w życiu literackim Warszawy drugiej połowy XIX wieku*, Lublin 2013, s. 9.

страмантызму. Справа ў тым, што ў тагачаснай Варшаве рамантычная традыцыя не ўспрымалася інакш, як нейкі перажытак, дзівацтва, вынікам якога маглі стаць хіба толькі тэксты эпігонскага характару. Пра гэта кажа і Богдан Цывіньскі: *рамантычны светопогляд, які сур'ёзна не быў успрыняты ў Кароне і асабліва ў Варшаве такімі плынямі, як пазітывізм, навуковасць, спэнсерызм у культуры, грамадскім жыцці і палітычнай свядомасці, замёр там самае малае на дваццаць пяць гадоў (1865–1890)*⁵. У адрозненне ад Польшчы, на землях колішняга ВКЛ, выхадцам з якіх быў і А. Плуг, рамантызм працягваў сваё развіццё нават пасля сумна вядомых вынікаў паўстання 1863–1864 гадоў, праяўляючы сябе калі не ў стылі, дык у прапанаванай іерархіі каштоўнасцей. Таму не дзіва, што для палякаў творчасць, асабліва паэзія нашага суайчынніка ўяўляецца пэўным анахранізмам, а для беларусаў А. Плуг займае пачэснае месца – побач з Янам Баршчэўскім, Вінцэнтам Дуніным-Марцінкевічам, Арцёмам Вярыгам-Дарэўскім, Уладзіславам Сыракомляй, Вінцэнтам Каратынскім: *усе яны стаяць ля вытокаў той ракі, імя якой – новая беларуская літаратура*⁶. Зрэшты, для нас мае значэнне і “варшаўскі перыяд” творцы, паколькі ён адлюстроўвае адну важную заканамернасць: уплыў айчыннай мастацка-эстэтычнай парадыгмы (у дадзеным выпадку яе прадстаўляе А. Плуг) на польскую вербальную традыцыю цалкам сувымерны адваротнаму працэсу – уплыву літаратуры Польшчы на прыгожае пісьменства Беларусі. Праўда, мусім прызнаць, што ні постаць А. Плуга, ні яго творчая спадчына, не атрымалі пакуль што і ў беларускім літаратуразнаўстве сталай “прапіскі”. Так, пісьменніка згадвалі ў сваіх працах многія вядомыя навукоўцы (Алег Лойка, Адам Мальдзіс, Віктар Каваленка, Уладзімір Мархель, Генадзь Кісялёў, Іван Навуменка), але, як аўтарытэтна заяўляе Мікалай Хмяльніцкі, аўтар дысертацыі “Адам Плуг – пісьменнік беларуска-польскага літаратурнага сумежжа”, перад намі *паэт і празаік, які амаль невядомы сучаснаму чытачу і ўсё яшчэ як след недаацэнены спецыялістамі-даследчыкамі*⁷. Асабліва недаацэнены лірычны талент творцы. Бо калі гаворка і заходзіла пра яго паэзію, то асноўная ўвага канцэнтра-

⁵ Б. Цывіньскі, *Рамантычны падмурак культуры XIX ст. Вялікага Княства Літоўскага*, [у:] Адам Міцкевіч і нацыянальныя культуры. Матэрыялы Міжнароднай навуковай канферэнцыі 7–11 верасня 1998 г., Мінск 1998, с. 227–228.

⁶ А. І. Мальдзіс, *Падарожжа ў XIX стагоддзе: з гісторыі беларускай літаратуры, мастацтва і культуры*, Мінск 1969, с. 12.

⁷ М. Хмяльніцкі, *Варшаўскі самотнік. Жыццё і творчасць Адама Плуга*, “ARCHE. Пачатак” 2010, № 4, с. 263.

валася на жанры вершаванай гавэнды. Такая тэндэнцыя прасочваецца і ў згаданай вышэй дысертацыі М. Хмяльніцкага – самым на сённяшні дзень грунтоўным даследаванні, прысвечаным творчасці пісьменніка. Аднак не будзем лічыць, быццам бы *празічная частка спадчыны Плуга для гісторыка літаратуры нашмат цікавейшая за паэтычную*⁸, паколькі нават прафесійныя чытачы пры выбары аб'екту і прадмету сваіх навуковых інтарэсаў кіруюцца перад усім уласным літаратурным густам. На нашу думку, лірыка А. Плуга ўяўляе сабой цікавы феномен, а ўсе спробы абвінаваціць паэта ў эпігонстве абсалютна беспадстаўныя. Бо што такое эпігонства? Пад ім, як правіла, трэба разумець *творча несамастойнае выкарыстанне састарэлых ідэй, прынцыпаў і метадаў якой-небудзь мастацкай школы, навуковай або ідэйнай плыні ў змененай гістарычнай абстаноўцы*⁹. Але, як мы ўжо заўважалі, храналагічныя рамкі рамантызму на абшарах былога ВКЛ адрозніваліся ад іншых рэгіёнаў Еўропы: тут яго ідэі доўгі час заставаліся актуальнымі, бо і абстаноўка гістарычная заставалася прыблізна аднолькавай што пры А. Міцкевічу, што пры А. Плугу, надалей стымулюючы творцаў да ўвасаблення ў мастацкіх тэкстах мары аб вызваленні Айчыны з-пад імперскай няволі. Вакол гэтай цэнтральнай мары-ідэі (ідэальнай мэты, дасягненню якой перашкаджае пачварная рэальнасць) фарміруецца мастацка-эстэтычная прастора кожнага ліцвінскага рамантыка і таму пазбегнуць перагуквання паміж рознымі творамі аналагічных матываў, вобразаў ды іншых сэнсаўтваральных катэгорый папросту немагчыма. Як немагчыма западозрыць А. Плуга ў творчай несамастойнасці пры выкарыстанні ім ідэй рамантызму, паколькі ад самых ранніх вершаў і паэм да твораў, напісаных у сталым веку, паэт мэтанакіравана выбудоўвае і ўласную канцэпцыю рамантычнага героя, і свой непаўторны *свет мрояў і чараў – магічнае кола творчасці, за якім ён хаваўся ад штодзённых клопатаў і дзе мог панаваць адзінаўладна*¹⁰. Яшчэ ў першым вядомым вершы “Góra Zamczysko” (“Гара Замчышча”), датаваным 1841 годам (твор не друкаваўся, *усё яшчэ ляжыць ў рукапісах Ягелонскай бібліятэкі*¹¹), звяртае на сябе ўвагу не толькі спроба паказу існавання чалавека ў атачэнні незвы-

⁸ I. Maciejewska, *Sylwetka literacka Adama Pługa...*, s. 19.

⁹ А. Ф. Малышевский, *Философско-терминологический словарь*, Калуга 2004, с. 81.

¹⁰ Deotyma, *Adam Pług – Antoni Pietkiewicz. Wizerunek na osiemdziesiątą rocznicę jego urodzin*, „Biesiada literacka” 1903, t. 56, № 43, s. 330.

¹¹ I. Maciejewska, *Sylwetka literacka Adama Pługa...*, s. 19.

*чайнага і таямнічага*¹², але найперш падтытул твора: аповед Буртыніка. Заўважым, далёка не кожны чытач, нават у часы напісання верша, мог дакладна адказаць на пытанне: хто ж такія буртынікі? Дадзены вобраз амаль нідзе не сустракаецца ў творах іншых прадстаўнікоў беларуска-польскага літаратурнага памежжа. Прынамсі, пад гэтай назвай. Выключэннем хіба толькі яшчэ Юзаф Ігнацы Крашэўскі з міфалагічна-гістарычнай паэмай “Anafielas” (“Анафеляс”). Ужо ва ўступе да першай песні (твор складаецца з трох частак-песень), у якім аўтар звяртаецца да чытача з мэтай патлумачыць, пра што ж ён збіраецца тут спяваць, згадваюцца буртынікі і іх старадаўнія спевы ў памяць аб памерлых продках: *Pieśni to, które Burtynicy starzy // Na ojców waszych pócili pogrzebie*¹³. Як вынікае з кантэксту паэмы, буртынікі – гэта даўнейшыя літвінскія вандроўныя паэты. Зрэшты, тое самае пра буртынікаў гаворыцца і ў працы Тэадора Нарбута “Dzieje starożytne narodu litewskiego” (“Старажытная гісторыя літоўскага народа”): *былі гэта рыфматворцы, выканаўцы ўласных песень, накітавалі старажытных бардаў і скальдаў*¹⁴. Цікава, што Ю. І. Крашэўскі і А. Плуг звярнуліся да вобразу буртыніка ў адначасці: уступ да паэмы “Анафеляс” датуецца, як і верш “Гара Замчышча”, 1841 годам. Магчыма, у абодвух выпадках меў месца *ўплыў Т. Нарбута, ягонае ліцвінскае ідэалогіі*¹⁵. Але ў кожным разе можна казаць пра наяўнасць агульных тэндэнцый у ідэйна-мастацкіх пошуках пісьменнікаў, што ў сваю чаргу зблізіла іх у будучым. Нездарма свае першыя (як і многія наступныя) творы А. Плуг надрукаваў не дзе-небудзь, а на старонках “Athenaeum” (“Атэнэум”), часопіса, які выходзіў пад патранатам і рэдакцыяй Ю. І. Крашэўскага. Не глядзячы, аднак, на такія інтрыгуючы падтытул, галоўны герой верша А. Плуга “Гара Замчышча” атрымлівае больш зразумелае для шырокай аўдыторыі імя – Вайдэлот. Пра вайдэлотаў, заўважым, згадвае ўсё той жа Ю. І. Крашэўскі ў працы “Litwa. Starożytne dzieje, ustawy, język, wiara, obyczaje, pieśni, przysłowia, podania i t. d.” (“Літва. Старажытная гісторыя, законы, мова, вера, звычаі, песні, прыказкі, паданні і г. д.”): *на алтарах бесперапынна паліўся агонь, які сцерагла ад згасання спецыяльна пастаўленыя*

¹² М. Хмяльніцкі, *Паэтыка вершаваных гавянд Адама Плуга*, [у:] *Паланістыка 2001. Маладая паланістыка*, Мінск 2002, с. 199.

¹³ J.I. Kraszewski, *Anafielas. Pieśni podań z Litwy. Pieśń pierwsza. Witolorauda*, Wilno 1846, s. VIII.

¹⁴ T. Narbut, *Dzieje starożytne narodu litewskiego: w IX t.*, Wilno 1835, t. I, s. 261.

¹⁵ М. В. Хаўстовіч, *Гісторыя беларускай літаратуры 30–40-х гг. XIX ст.*, Мінск 2001, с. 28.

жрацы і жрыцы – вайдэлоты і вайдэлоткі¹⁶. Але ў шырокі ўжытак паняцце “вайдэлот” увёў А. Міцкевіч. Гэта ў яго знакамітай паэме “Гражына” сустракаем радкі, дзе вайдэлоты пад акампанемент трубы і флейты спяваюць хаўтурныя песні: *Przy długiej trąby i fletni odglosie, // Śmiertelne pieśni wajdeloci pieją*¹⁷. Акрамя таго ў гістарычна-этнаграфічных тлумачэннях да “Гражыны” яе аўтар прыводзіць шэраг цікавых звестак, звязаных са старажытнымі народнымі ўяўленнямі, традыцыямі і абрадамі, у тым ліку апавядае пра нейкага Сымона Грунава, які ў XVI стагоддзі ў Прусіі стаў выпадковым сведкам паганскага абраду ушанавання казла: *пасля прынясення ахвяры стары Вайдэлот пачаў апяваць подзвігі старадаўніх герояў Літвы, аздабляючы песні маральнымі навучаннямі і малітвамі*¹⁸. Такім чынам, ужо з першых крокаў, зробленых А. Плугам у паэзіі, бачыцца жаданне прайсці шляхам першага рамантыка, зрабіўшы яго герояў таксама і сваімі, што, праўда, не заўсёды знаходзіла падтрымку з боку нават самых блізкіх сяброў. У. Сыракомля, напрыклад, якому і быў прысвечаны верш “Гара Замчышча”, выказаў некаторыя крытычныя заўвагі наконт *нерэалістычнай канцэпцыі твора, аднак робячы пераважна акцэнт на тым, што канцэпцыя мусіць быць перадусім арыгінальнай, не атаясамлівацца з літаратурнымі папярэднікамі, нават з самім Міцкевічам*¹⁹. Што ж, у А. Плуга быў свой падыход да праблемы мастацкай (не)арыгінальнасці, зразумець прыроду якога многім сучаснікам паэта было не пад сілу. Пра інтэртэкстуальнасць загавораць толькі ў другой палове наступнага, XX стагоддзя, калі ў даследчыкаў літаратуры нарэшце з’явіцца цвёрдае ўсведамленне таго, што *любы тэкст будуюцца як мазайка цытатаў, любы тэкст – гэта прадукт убірання і трансфармацыі якога-небудзь іншага тэксту*²⁰.

Дэбютную публікацыю ў “Атэнэум” (гэта быў 1847 год), верш “Неба”, паэт падпісвае яшчэ пакуль уласным імем. Пад псеўданімам Адам Плуг у названым выданні ў 1849 годзе выйдзе ўжо чарговы вершаваны твор – паэма “Żukowy Borek” (“Жукаў Барок”). З гэтага моманту ўсе свае мастацкія тэксты А. Пяткевіч будзе пазначаць менавіта так: проста, але запамінальна, выразна маркіруючы ўласную твор-

¹⁶ J.I. Kraszewski, *Litwa. Starożytnie dzieje, ustawy, język, wiara, obyszaje, pieśni, przysłowia, podania i t. d.*, Warszawa 1847, s. 108.

¹⁷ A. Mickiewicz, *Dziela: w XVII t.*, Warszawa 1997, t. II, s. 45.

¹⁸ Тамсама, с. 61.

¹⁹ F. Fornalczyk, *Hardy lirnik wioskowy*, Poznań 1972, s. 66.

²⁰ Ю. Кристева, *Бахтин, слово, диалог и роман*, [В:] *Французская семиотика: от структурализма к постструктурализму*, Москва 2000, с. 429.

чую місію – не даць пераўтварыцца гістарычнай памяці ў заляжалы дзірван і рыхтаваць шчодрую глебу для спадкаемцаў. Нельга тут не прыгадаць верш, скіраваны “Да В. Марцінкевіча, аўтара твораў на беларускай гаворцы” (“Do W. Marcinkiewicza, autora pism w białoruskiem narzeczu”). З верай у плён сумеснай працы паэт звяртаецца да свайго калегі – аднаго з пачынальнікаў новай беларускай літаратуры і параўноўвае сябе з плугам, а яго з сейбітам:

Jamci Pług niby, tyś rolnik prawy,
 Ty w kmiecej mowie prowadzisz siew,
 Co z czasem ponad chwasty i trawy
 Wzrośnie w cudownych owoców krzew²¹.

Трэба прызнаць, дадзеныя радкі сталіся прарочымі: дзякуючы А. Плугу, В. Дуніну-Марцінкевічу, ды іншым “сейбітам”, на ніве айчыннага вербальнага мастацтва неўзабаве ўзышло шмат талентаў – ад Мацея Бурачка да Якуба Коласа. Ёсць, дарэчы, адна асаблівасць, уласцівая для творчасці згаданых вышэй літаратараў і адлюстраваная ў іх псеўданімах: усе яны трымаюцца зямлі (паэтызуюць родныя краявіды, узнаўляюць гісторыю сваёй краіны, паказваюць жыццё народа і яго традыцыі), але ў той жа час з усіх сіл цягнуцца да неба (кожнага з іх вабіць экзістэнцыяльны пошук адказаў на пытанні анталогічнага характару). Ідэю балансавання паміж “зямным” і “нябесным”, светам рэальным і ідэальным вызнаваў таксама і аўтар паслання да В. Дуніна-Марцінкевіча, падпісваючы ўласныя творы не проста “Плуг”, але “Адам Плуг”, чым падкрэсліваў сваю непарыўную сувязь з міцкевічаўскай традыцыяй, якая заўсёды атаясамлівалася найперш са сферай трансцэндэнтнага. Ды і ўвогуле, для А. Плуга А. Міцкевіч заўсёды быў больш чым паэт. Калі нават і абвінавачваць пісьменніка ў нейкай другаснасці, то гэта была ўсвядомленая, наўмысная другая-снасць у адносінах да свайго вялікага папярэдніка і земляка. Таму гэтак часта *Плуг спасылаецца на Міцкевіча, якога ён пераймае, перафразае, цытуе*²². А. Міцкевіч становіцца для А. Плуга неад’емнай часткай памяці: пра ўласныя маладыя гады, пра радзіму-Літву, якую давалося пакінуць, урэшце, пра неабходнасць вяртання гэтага страчанага раю, вяртання ў кожным сэнсе – літаральным, вобраза-метафарычным, гістарычна-культурным, маральна-эстэтычным і, вядома, у палітычным. Калі ўважліва прыгледзецца да лірычных вершаў А. Плуга, то

²¹ А. Pług, *Pamiętki domowe*, Warszawa 1858, s. 169.

²² I. Maciejewska, *Sylwetka literacka Adama Pługa...*, s. 21.

можна ўбачыць цікавую рэч: пра што б ні згадваў паэт – усё гэта пэўная рэтраспекцыя, але кожны раз мінулае, зафіксаванае аднойчы ў памяці, дзіўным спосабам пераўтвараецца ў новую рэальнасць і робіцца больш жывой, чым некалі. Так у вершы “Да Ігната Ходзькі”, узнаўляючы жывалісныя вакаліцы маёнтка Дзевятні – родавага гнязда свайго сябра, А. Пług пры дапамозе толькі аднаго ўяўлення дамалёўвае карціны з выгляду гэтакія ж рэалістычныя, як і ўсё тое, што ён бачыў на ўласныя вочы. І вось ужо перад чытачом як на яве паўстае альтанка, дзе вясёлым гуртам сабралася чацвёрка маладзёнаў – будучы квет айчынай літаратуры: І. Ходзька, А. Э. Адынец, А. Міцкевіч і Ю. Корсак:

A może bliższe przyszły na myśl sprawy?
Może powtarza staruszka altana,
Echo wesolej rówieśników wrzawy:
Ignacego, Edwarda, Adama, Juljana?²³

У лірыцы А. Плуга матыў памяці, бясспрэчна, дамінуе над іншымі матывамі: з яго паўстае ўся мастацка-стваральная прастора тэкстаў і іх эстэтычна-філасофская аснова. Памяць робіцца і крыніцай натхнення, і формай маралі, і мерай усіх рэчаў. А яшчэ ідэальным светам, дзе мастак-пілігрым на нейкі момант знаходзіць тое, чаго яму не хапае ў свеце рэальным: цяпло хатняга агменю, позірк каханай жанчыны, шчырасць сяброўскай усмешкі. Вядома, несупадзенне рэальнага і ўяўнага напаўняе тугой і без таго невясёлы пафас некаторых вершаў паэта, асабліва калі ўлічыць, што лірычны герой не прагне звышнатуральнага, а марыць аб самых простых рэчах. Але нават самыя простыя, зразумелыя рэчы і словы пад пяром таленавітага аўтара набываюць біблейскія маштабы:

Litwo moja! Litwo droga!
Wymodlona, wypłakana,
Wycierpiana mi u Boga,
Ziemio moja obiecana!²⁴

Параўноўваючы родную Літву з зямлёй абяцанай, паэт стварае не толькі рамантычную алюзію да старазапаветнай гісторыі пра Аўраама, але і дэкларуе адну з галоўных эстэтычных задач еўрапейскага рамантызму: *знайсці тую гармонію паміж чалавекам*

²³ А. Pług, *Pamiętki domowe...*, s. 16.

²⁴ Тамсама, с. 25.

*і светам, асобай і грамадствам, па-за якой шчасце робіцца недасяжным*²⁵. Дадзеная ідэя рэалізуецца ў большасці твораў А. Плуга, пачынаючы ад дэбютных тэкстаў, надрукаваных на старонках “Атэнэум” і скончваючы вершамі-прысвячэннямі, адрасаванымі сябрам, сярод якіх У. Сыракомля, І. Ходзька, В. Дунін-Марцінкевіч, Станіслаў Манюшка, Апалінары Концкі і шэраг іншых цікавых асоб, прадстаўнікоў беларуска-польскага культурнага памежжа. Праз сакралізацыю памяці, з якой мы сутыкаемся ў кожным вышэй працытаваным радку, у кожным паэтычным прысвячэнні, адбываецца ідэалізацыя мінуўшчыны, гісторыі, што ўласціва, зрэшты, творчасці і літаратурных папярэднікаў А. Плуга, і яго паслядоўнікам. Як адзначае Віктар Ванслаў, гісторыя для рамантыкаў часта становіцца *метафрычнай, мастацкай формай вырашэння праблем сучаснасці*²⁶. Падобнае можна назіраць, напрыклад, у вершы, ахвяраваным С. Манюшку, у якім гісторыя, дзякуючы сіле мастацтва, нібыта Хрыстос, паўстае з мёртвых, а разам з ёй у памяці і свядомасці лірычнага героя (аўтара) паўстаюць свабода і шчасце (тое, чаго акурат не хапала паэту, ды і ўсім яго суайчыннікам ва ўмовах згубленай аднойчы дзяржаўнай незалежнасці):

Zmartwychpowstaje cała przeszłość złota
I ludzie dawni, i dawne wesele,
I dawna serca czystość i prostota,
A z nią swobody i szczęścia tak wiele!²⁷

Як бачым, праз ідэалізацыю мінулага (з праекцыяй у сучаснасць), а таксама катэгорыі свабоды, з якімі знітавана яшчэ адна рамантычная ідэя – пазачасавасці і ўсемагутнасці сапраўднага мастацтва, А. Пług выказвае тое, аб чым маўчалі многія паэты: радзіма – гэта найперш людзі, іх думкі і пачуцці, мары і спадзяванні, боль і радасць. Вось чаму ён з такой цеплынёй і спагадай піша пра сваіх землякоў – знаёмых і незнаёмцаў, просячы для іх Богага бласлаўлення, а для сябе шчасця не расчаравацца ў блізкіх сэрцу людзях:

A ludzie?... O Boże błogosław im z nieba!
Żem znalazł ich, jakem wymarzył był sobie.
Już więcej mi szczęścia na ziemi nie trzeba,
Daj tylko z tą wiarą w nich spocząć mi w grobie!²⁸

²⁵ В. В. Ванслов, *Эстетика романтизма*, Москва 1966, с. 132.

²⁶ Тамсама, с. 132.

²⁷ А. Pług, *Pamiętki domowe...*, s. 161.

²⁸ Тамсама, с. 197.

Чалавекалюбствам, якое заканамерна выводзіцца з хрысціянскай ідэі любові да бліжняга, насычаецца ўся творчасць пісьменніка. І не адна творчасць: па словах сучасніцы паэта, Ядвігі Лушчэўскай (выступала ў друку пад псеўданімам Deotyma), *жарсцю Плуга ёсць... міласэрнасць*²⁹, а сам ён з'яўляецца прыкладам чалавека, які *пажадаў сваё жыццё дапасаваць не толькі да Дэкалогу, але і да евангельскіх заповедзяў*³⁰. На глыбокую рэлігійнасць А. Плуга звярталі ўвагу і іншыя даследчыкі яго спадчыны. І не ўсе ацэньвалі гэтую рысу станоўча. Так, на думку І. Маціеўскай, *звядзенне ўсіх спраў свету да праўлення Боскай волі сур'ёзна зніжала вартасць твораў Плуга, прычыняючыся да аслаблення рэалістычнага светасузірання па-каталіцку канфармісцкай мараллю*³¹. Цяжка пагадзіцца з такой ацэнкай. Канешне, *мастацкія пошукі А. Плуга можна паказаць як шлях ад рамантызму да станаўлення і пашырэння элементаў рэалізму ў яго прозе 50–60-ых гадоў*³², але гэта не быў прадстаўнік рэалістычнай плыні. А. Плуг – тыповы рамантык нават у сваіх праявічых тэкстах. Што да хрысціянскай (каталіцкай) маралі, то яна ўвогуле не мае нічога агульнага з канфармізмам: як спярджае Мікалай Бярдзьеў, *хрысціянства, вернае сваім вытокаам, перш за ўсё азначае нязгоду на канфармізм з навакольным светам, са станам свету, які цягне ўніз*³³. З устойліва заганным станам рэчаў – вынікам людскай бездухоўнасці і пошласці – не ідзе на прымірэнне і створаная рамантыкамі літаратура, якая па вялікаму рахунку з'яўляецца мастацкай формай бунту супраць нязменнасці такога парадку. Таму нонканфармізм – гэта другое імя рамантызму. У мастацтве (як і ў жыцці) А. Плуга нонканфармісцкі бунт не згасае дзякуючы менавіта хрысціянскай свядомасці аўтара. Ёсць цікавая гісторыя, як аднойчы на дасціпнае пытанне-чатырохрадкоўе паэткі Севярыны Духіньскай, з якой сталі выкаваны лямеш Плуга, што яго іржа не точыць і камяні не шчэрбяць (*Powiedz mi przecie, Plugu kochany, // Z jakiej twój lemiesz stali kowany, // Że go nie tknęła ni rdza, ni skaza, // Ze nie wyszczerbił kamień żelaza?*³⁴), быў атрыманы імгненны адказ у такой жа дасціпнай, афарыстычнай форме:

²⁹ Deotyma, *Adam Pług – Antoni Pietkiewicz. Wizerunek na osiemdziesiątą rocznicę jego urodzin...*, s. 332.

³⁰ Тамсама, с. 332.

³¹ I. Maciejewska, *Sylwetka literacka Adama Pługa...*, s. 18.

³² М. М. Хмяльніцкі, *Адам Пług – пісьменнік беларуска-польскага літаратурнага сумежжа...*, с. 3.

³³ Н. Бердяев, *Христианство и революция*, “Новый град” 1937, № 12, с. 57.

³⁴ Цыт. паводле: J. Omańkowska, *Śp. Antoni Pietkiewicz*, „Gwiazda. Gazetka tygodniowa dla ludu polsko-katolickiego” 1903, № 21, s. 2.

Plug mój drewniany, lecz święta para:
 Miłość z Nadzieją w jarzmo się wdały;
 A przy lemieszu stanęła Wiara,
 Co w imię Boże przenosi skały³⁵.

Як вобразна прызнаецца паэт, яго творчасць трымаецца на трох хрысціянскіх цнотах – веры, надзеі і любові: першая стаіць за плугам, накіроўвае, а дзве другія, запрэжаныя ў ярмо, гэты плуг цягнуць. А ў такой звязцы, ды з Божай дапамогай, можна і горы звярнуць. Дадзеная метафара вельмі трапна адлюстроўвае спецыфіку мастацкага метаду і стылю А. Плуга, арыентаваных на спасціжэнне і творчую інтэрпрэтацыю рэчаіснасці праз прызму маральна-эстэтычных каштоўнасцей хрысціянскай веры ў яе некананічным, народным, а дакладней, беларускім варыянце. Бо, як вядома, найважнейшай асновай ліцвінскага рамантызму, да якога належаў і А. Плуг, з’яўляецца беларуская народная культура з яе здольнасцю спалучаць у адно супрацьлеглыя з’явы, у тым ліку sacrum хрысціянства і profanum язычніцкіх хтанічных уяўленняў. Сінтэз розных пачаткаў арганізуе мастацкую прастору абсалютнай большасці паэтычных тэкстаў А. Плуга, пачынаючы з публікацыі ў часопісу “Атэнэум” верша “Неба”:

Jodły szeptały tajemnicze słowa –
 To wietrzyk wzdycha, mówiła mi matka.
 Niania mówiła: to Duchów rozmowa,
 Co wyszły z grobu Babuni i Dziadka³⁶.

Звяртае на сябе ўвагу ў дадзеным творы (яго можна смела назваць рамантычным маніфестам) вобраз няні, што акурат сімвалізуе беларускую культуру. Няня, як бачна з верша, не супрацьпастаўляецца, але дапаўняе вобраз маці (увасабленне кніжнай традыцыі прыгожага пісьменства), раскрываючы лірычнаму герою сваё бачанне, адчуванне і разуменне ідэалу – чароўнага, але недасяжнага для маленькага чалавека (неба ў аднайменным вершы сімвалізуе згаданы ідэал). Шлях на высокі край нябёсаў, куды нават арлы не далятаюць і дзе месціцца залаты трон Бога, вельмі небяспечны: яго, па словах няні, пільнуюць і зграі ваўкоў, і злыя духі, і русалкі (рэальныя і міфічныя істоты ўвасабляюць рознага кшталту перашкоды, перадусім маральныя заганы чалавека, якія стрымліваюць духоўнае развіццё). Але, не глядзячы

³⁵ Тамсама, с. 3.

³⁶ A. Pietkiewicz, *Niebo*, „Athenaeum” 1847, t. 5, s. 189.

ні на што, лірычны герой вырашае ўсё ж сабрацца аднойчы з сіламі, узброіцца вялізным мячом (у пэўным кантэксте меч можа сімвалізаваць гатоўнасць аўтара да збройнага вызвалення радзімы з-пад імперскага прыгнёту) і рушыць насустрач ідэалу:

Wówczas się mieczem ogromnym uzbroję
I pójdę sobie jaką zechcę stroną;
Ani mię wilków nie zastraszą roje,
Ani Rusalek, ni złych duchów grono³⁷.

Паводле В. Ванслава, самай галоўнай рысай рамантычнага мастацтва з'яўляецца *рэзка я несумяшчальнасць узвышанага ідэалу з рэальнай рэчаіснасцю*³⁸, што пацвярджае і А. Плуг: *Zawsze szczyt Niebios wysoko nad głową, // Zawsze brzeg jego daleko się schyla*³⁹ Зрэшты, ніводны рамантык ніколі яшчэ не адмовіўся ад ідэі хоць бы часткова, часова, але аслабіць тую несумяшчальнасць. У кожнага з іх меліся свае спосабы набліжэння да ідэалу. Для прадстаўніка беларуска-польскага рамантызму, паэта А. Плуга такім спосабам становіцца цвёрдая вера ў чалавечнасць Бога і багалюбства чалавека: *Bo gdzie człek bliżej z Anioły dobremi, // Tam i Niebo bliżej ziemi*⁴⁰.

Падагульняючы вышэй сказанае, можна зрабіць наступныя высновы:

– фарміраванне творчай свядомасці А. Плуга адбывалася пад непасрэдным уплывам першых рамантыкаў, асабліва спадчыны А. Міцкевіча, што, зрэшты, не змяншае ні мастацкай вартасці, ні арыгінальнасці паэтычных тэкстаў пісьменніка;

– у лірыцы А. Плуга знайшлі мастацкае ўвасабленне ключавыя эстэтычныя і маральна-філасофскія ідэі еўрапейскага рамантызму, сярод якіх сакралізацыя Айчыны і мінуўшчыны (гістарычнай і звычайнай чалавечай памяці), ідэалізацыя катэгорыі свабоды, ідэя пазачасавасці мастацтва;

– канцэпцыя лірычнага героя, у якім гарманічна спалучаецца “нябесная” ўзнёсласць і “зямная” разважлівасць, ідэйна-мастацкая прастора, арыентаваная на традыцыі беларускай народнай культуры і каноны хрысціянскага светасузірання – усё гэта збліжае А. Плу-

³⁷ Тамсама, с. 191.

³⁸ В. В. Ванслов, *Эстетика романтизма...*, с. 43.

³⁹ А. Pietkiewicz, *Niebo...*, s. 192.

⁴⁰ Тамсама, с. 192.

га з цэлым шэрагам іншых удзельнікаў беларуска-польскага літаратурнага памежжа, дазваляючы сьвярджаць, што перад намі тыповы прадстаўнік айчыннага рамантызму.

LITERATURA

- Berdâev N., *Hristianstvo i revolúciâ*, “Novyj grad” 1937, № 12 [Бердяев Н., *Христианство и революция*, “Новый град” 1937, № 12].
- Cyvin’ski B., *Ramantyčny padmurak Kul’tury XIX st. Vâlîkaga Knâstva Litoŭskaga*, [u:] *Adam Mičkevič i nacyânal’nyâ kul’tury*. Matèryâly Mižnarodnaj navukova.j kanferèncyi 7–11 verasnâ 1998 g., Mînsk 1998 [Цывіньскі Б., *Рамантычны падмурак культуры XIX ст. Вялікага Княства Літоўскага*, [y:] *Адам Міцкевіч і нацыянальныя культуры*. Матэрыялы Міжнароднай навуковай канферэнцыі 7–11 верасня 1998 г., Мінск 1998].
- Deotyma, *Adam Plug – Antoni Pietkiewicz. Wizerunek na osiemdziesiątą rocznicę jego urodzin*, “Biesiada literacka” 1903, t. 56, № 43.
- Fornalczyk F., *Hardy lirnik wioskowy*, Poznań 1972.
- Haŭstovič M. V., *Gistoryâ belaruskaj literatury 30–40-h gg. XIX st.*, Mînsk 2001 [Хаўстовіч М. В., *Гісторыя беларускай літаратуры 30–40-х гг. XIX ст.*, Мінск 2001].
- Hmâl’nicki M. M., *Adam Plug – pis’mennik belaruska-pol’skaga litaraturnaga sumežža: aŭtarėf. dys. ... kand. filal. navuk: 10.01.05* / Bel. dzârž. un-t., Mînsk 1998 [Хмяльніцкі М. М., *Адам Плуґ – пісьменнік беларуска-польскага літаратурнага сумежжа: аўтарэф. дыс. ... канд. філал. навук: 10.01.05* / Бел. дзярж. ун-т., Мінск 1998].
- Hmâl’nicki M., *Pačytko veršavanyh gavènd Adama Plugo*, [u:] Palanistyka 2001. Maladaâ palanistyka, Mînsk 2002 [Хмяльніцкі М., *Пачытка вершаваных гавэнд Адама Плуґа*, [y:] Паланістыка 2001. Маладая паланістыка, Мінск 2002].
- Hmâl’nicki M., *Varšaŭski samotnik. Žyccė i tvorčasc’ Adama Plugo*, “ARCHE. Pačatak” 2010, № 4 [Хмяльніцкі М., *Варшаўскі самотнік. Жыццё і творчасць Адама Плуґа*, “ARCHE. Пачатак” 2010, № 4].
- Kraszewski J.I., *Anafielas. Pieśni podań z Litwy. Pieśń pierwsza. Witolorauda*, Wilno 1846.
- Kraszewski J.I., *Litwa. Starożytne dzieje, ustawy, język, wiara, obyszaje, pieśni, przysłowia, podania i t. d.*, Warszawa 1847.
- Kristeva Ũ., *Bahtin, slovo, dialog i roman*, [v:] *Francuzskaâ semiotika: ot strukturalizma k poststrukturalizmu*, Moskva 2000 [Кристева Ю., *Бахтин, слово, диалог и роман*, [в:] *Французская семиотика: от структурализма к постструктурализму*, Москва 2000].

- Lekan-Mrzewka J., *Kresowiec z urodzenia – warszawiak z wyboru: Adam Pług w życiu literackim Warszawy drugiej połowy XIX wieku*, Lublin 2013.
- Maciejewska I., *Sylwetka literacka Adama Pługa*, “Pamiętnik Literacki: czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury polskiej” 1958, t. 59, № 1.
- Mal'dziś A. Ī., *Padarožža Ź XIX stagoddze: z ġistoryi belaruskaj literatury, ma-stactva i kul'tury*, Mińsk 1969 [Мальдзіс А. І., *Падарожжа ў XIX ста-годдзе: з ġісторыі беларускай літаратуры, мастацтва і культуры*, Мінск 1969].
- Malyševskij A. F., *Filosofsko-terminologičeskij slovar'*, Kaluga 2004 [Мальшевский А. Ф., *Филозофско-терминологический словарь*, Калуга 2004].
- Mickiewicz A., *Dziela*: w XVII t., Warszawa 1997, t. II.
- Narbut T., *Dzieje starożytne narodu litewskiego*: w IX t., Wilno 1835, t. I.
- Omańkowska J., *Śp. Antoni Pietkiewicz*, “Gwiazda. Gazetka tygodniowa dla ludu polsko-katolickiego” 1903, № 21.
- Pietkiewicz A., *Niebo*, “Athenaeum” 1847, t. 5.
- Pług A., *Pamiętki domowe*, Warszawa 1858.
- Vanslov V. V., *Ėstetika romantizma*, Moskva 1966 [Ванслов В. В., *Эстетика романтизма*, Москва 1966].

SUMMARY

IDEOLOGICAL AND ARTISTIC SEARCH OF POETS
OF THE BELARUSIAN-POLISH BORDERLAND:
ADAM PLOUG'S LITERARY OUVRE

This article is devoted to the study of the ideological and aesthetic foundations of Adam Ploug's poetry in organic correlation with the artistic experience of other representatives of the Belarusian-Polish literary borderland (A. Mitskevich, J.I. Krashevsky, etc.). It is worth noting that the formation of A. Ploug's creative consciousness took place under the direct influence of a number of ideas of Western European Romanticism, including the sacralization of the homeland and its past (historical memory), the idealization of freedom, Christian humanism and non-conformism, the idea of the timelessness of art. At the same time, both the concept of the lyrical hero and the artistic space in A. Ploug's works are all built on the basis of the traditions of the Belarusian folk culture, which makes it possible to assert that the poet belongs primarily to Belarusian Romanticism.

Key words: Belarusian-Polish borderland, poetry, Romanticism, Christianity, Belarusian folk culture.